

TÜRK MENŞELİ ÇİN ÂİLELERİ-I

Kürşat YILDIRIM*

ÖZ

Türk milletine mensup çok sayıda âilenin Çin içerisinde gidip Çinleştikleri tarihî bir hakikattir. Türk âileleri Çinleştikleri zaman ilk iş olarak Çince âile adları almışlardır. Bu âileler tarihî süreçte türlü adlarla anılmışlar ve türlü yerlerde görünmüşlerdir. Bugünkü Çin'de bazı Çinli âilelerin menşei, taşıdıkları adlar sayesinde tespit edilebilmektedir. Makalemizde Çin kaynaklarına dayanarak Çinleşen Türk âilelerinin listesini çıkarmaya ve bu âilelerin tarihî seyirlerini ve bugün yaşadıkları yerleri tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk Âileleri, Çin Âileleri, Çin Kaynakları, Çin, Çinleşmek, Tarih, Etnoloji

---

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
kursatyildirimtr@yahoo.com

CHINESE FAMILIES FROM TURKIC ORIGIN-I

ABSTRACT

It is an historical fact that many Turkic families went to China and became Chinese. After Turkic families became Chinese, they took a Chinese family name firstly. These families are referred to by any name and they appeared in different place in historical process. Today, origin of some Chinese families can be discovered by the names they carry. In our article, we will try to make a list of Turkic families who became Chinese, to identify historical course of them and to determine where they live today based on Chinese sources.

Key Words: Turkic Families, Chinese Families, Chinese Sources, China, Become Chinese, History, Ethnology.

Âile veya soy adları binlerce yıldır yazısını devam ettiren Çin toplumunda belli bir kaideye tâbidir. Yerleşik toplum yapısı ve yazı geleneğinin sağlamlığı sayesinde tarihte âile adını kullanmaya başlayan ilk halkın Çinliler oldukları bilinmektedir. Âile adları eski Çin toplumunda kişilerin kimlikleridir; kapalı ve köleci ve/veya feodal toplum yapısı içinde sınıf ve statü gibi müesseselerde belirleyici değişken âile adıdır.

Tarih araştırmalarında müracaat edilebilecek kaynaklardan birisi, âile adlarıdır. Çin terkibine girmiş ve Çinlileşmiş toplulukların ve âilelerin erken tarihlerinin ortaya çıkarılması birçok bakımdan araştırmacının işini kolaylaştıracaktır. Her şeyden önce tarihin belli döneminden sonra Türk toplulukları arasında görülmeyen insanların bugüne kadarki seyirleri hakkında fikir sâhibi olunabilir ve Çinli olarak addedilen insanların veya Çin olarak bilinen toprakların asıl sekene veya bu sekene içerisinde Çinlileşenlerin terkiibi tespit edilebilir. İkinci olarak bugün kendisini Çinli olarak tanımlayan insanların menşeleriyle ilgili meraklarını gidermeye yardımcı olabilecek bir katkı sağlanabilir. Üçüncü olarak etnik teşekkül saflarının araştırılmasına âilelerin adlarına ve yerleştikleri yerlere bakılabilir. Son olarak ise Türk milletinden kopup giden ve Türklüğünü yitiren insanların bir çetelesi çıkarılabilir. Türklük, Çin içerisinde diğer herhangi bir coğrafya ile kıyaslanamayacak kadar çok erimiştir. Bu tarihî hakikati Köl Tigin, Çin’i kastederek şöyle dillendirmektedir: “*O yere doğru gidersen, Türk milleti, öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur*”¹. Gerçekten de tarih boyunca Çin içerisine gidip yerleşen Türkler, milliyetlerini kaybedip Çinlileşmişler ve Çin âile adları almışlardır. Bu adların tahlili neticesinde âilelerin Türk menşelerini açığa çıkarmak ilmî metotlarla mümkündür.

Bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de Çin kaynaklarına dayanarak eski Türk âile adı ve tarihi üzerine yapılmış ilk ve tek çalışma, Mustafa Köymen tarafından 1944 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi’nde neşredilen “Hsiung-nu’ların Tuku (T’u-ko) Kabilesi” adlı makaledir². Türkiye’de Sinoloji ilminin kurucusu Wolfram Eberhard’ın danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden çıkarılan bu çalışma, meşhur Dugu 獨孤 âilesi üzerine mükemmel bir incelemedir. Dr. Mustafa Köymen’in üniversite camiasından uzaklaşması ve akademik faaliyetleri bırakmasından sonra

¹ *Köl Tigin Yazıtı*, Güney/8 (Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 2009⁴², s. 5).

² Mustafa Köymen, “Hsiung-nu’ların Tuku (T’u-ko) Kabilesi”, *DTCF Dergisi*, III/1, 1944, s. 51-59.

Türkiye’de eski Türk âile araştırmalarına bir daha hiç kimse girişmemiştir. Biz bu konuya tekrar temas etmek niyetindeyiz.

Bu konuyu ele alırken öncelikle eski Çin toplumunda âilelerin nasıl ad aldıklarına temas etmek lazımdır. Çin tarih yazımında ve edebiyatında âile veya soyadına karşılık olarak xing 姓 ve shi 氏 işaretleri kullanılmaktadır. Çin tarihçiliğindeki rivâyete göre varlığı tartışmalı Sarı İmparator (İmparator Huang 黃帝; M.Ö. 3000 yılları)’un 25 oğlu vardı ve bunlar 12 âileye bölünmüşlerdi, yâni xing diye ifade edilen 12 âile adı ortaya çıkmıştı. Çin tarihinin chun-qiū denen döneminde (M.Ö. 771-476) âile adlarının sayısı artık 21 idi. Bu devirlerde âile adını ifade eden xing, ana tarafından gelen soyu işaret ediyordu; çünkü Çin toplum yapısı bu devirlerde anaerkil idi. Soyda kadın tarafı esas alınıyordu³. Takriben M.Ö. V. yüzyıldan itibaren ise babaerkillik ve buna bağlı olarak âile, sülâle ve kabileler şekillenmiş ve böylece soyadını ifade eden işaret olarak esasen shi 氏 işareti kullanılmaya başlanmıřtır⁴. Bu âile adları yazılı vesikalarda muntazaman kaydedilmiş, âile adlarındaki değişiklikler ve bazen de göç edilen yerler belirtilmiştir. Böylece âilelerin aldıkları adların rastgele olmadığı ve belli bir silsileye dayandığı aşıkârdır. Nitekim bugünkü Çin toplumunda dahi aynı âile adını taşıyanlar esasen akraba olduklarına inanmaktadırlar⁵.

Peki, eski Çin toplumunda âileler adlarını nasıl alıyorlardı? Bu konuda en mühim kaynak Zeng Qiao başkanlığındaki bir heyet tarafından 1161 yılında tamamlanan Tong Zhi adlı eserdir. Bu eserin 25-30. ciltleri Shi Zu 氏族 yâni âile ve sülâleler ile ilgilidir. Bu kısımda âile adını alanlar şöyle bir tasnife tâbi tutulmuşlardır⁶: 1) Devlet ve sülâle (guo 國) adı alanlar: Tang 唐, Xia 夏, Han 韓, Qin 秦, An 安 vb.; 2) idarî bölge (jun 郡) adı alanlar: Hong 紅, Fan 番, Qi 蘄 vb.; 3) şehir (yi 邑) adı alanlar: Su 蘇, Gan 甘, Yuan 原 vb.; 4) köy ve kasaba (xian 鄉) adı alanlar: Fei 肥, Liu 陸 vb.; 5) karakol, istasyon veya kervansaray (ding 亭) adı alanlar: Mi 糜, Cai 采 vb.; 6) yer veya toprak (di 地) adı alanlar: Meng 蒙, Lao 勞 vb.; 7) ana tarafının âile adını (xing 姓) alanlar: Yao 姚, Gui 歸 vb.; 8) cemiyet veya saygınlık adı (zi 字) alanlar: Lin 林, Jia 家 vb.; 9) şahıs adı (ming 名) alanlar: Li 力, Jin 金

³ Wang Quangen, *Zhongguo Xingshi de Wenhua Jixi*, Tuanjie Chubanshe Yay., Beijing, 2000, s. 35-36.

⁴ Wang Quangen, *a.g.e.*, 54-56.

⁵ Chen Shaoxin-Furuide, *Taiwan Renkou zhi Xingshi Fenbu*, Taipei, 1970, s. ii.

⁶ *TC*, s. 441/b-444/b.

vb.; 10) rütbe veya sıra (ci 次) adı alanlar: Meng 孟, Zhong 仲 vb.; 11) boy, kabile veya aşiret (zu 族) adı alanlar: Suo 索, Zhao 昭 vb.; 12) unvan (guan 官) adı alanlar: Yun 雲, Houshi 候史 vb.; 13) soyluluk unvanı (jue 爵) adı alanlar: Wang 王, Gong 公 vb.; 14) hükmeden tarafından verilen tahkir veya istihza mahiyetindeki adı (xiong 凶) alanlar: Mang 莽, Qing 黥 vb.; 15) hayır veya güzellik mahiyetindeki adı (ji 吉) alanlar: Laocheng 老成 vb.; 16) meslek veya iş (ji 技) adını alanlar: Wu 巫, Tu 屠 vb.; 17) eşya adı alanlar: Che 車, Guan 冠 vb.; 18) bir beyin, hükümdarın ölümünden sonra aldığı adı (shi 諡) alanlar: Yan 嚴, Kang 康 vb.; 19) bir soyluya bağlılığı (juexi 爵系) ifade eden adı alanlar: Wangshu 王叔, Gongsun 公孫 vb.; 20) bir devlete veya sülaleye bağlılığı ifade eden adı alanlar: Tangsun 唐孫, Qili 齊李 vb.; 21) bir boy, kabile veya aşirete bağlılığı ifade eden (zuxi 族系) adı alanlar: Zangsun 臧孫, Yusun 魚孫 vb.

Görüldüğü gibi eski Çin toplumunda âile adı rastgele alınmamaktadır ve alınan adın mutlaka bir sebebi vardır. Bu münâsebetle Çin içerisine yerleşen ve Çinlileşen Türk âilelerinin adlarını tespit edip, adların ilk görünüşlerini ve seyirlerini ele alacağız.

1) Helian 赫連 :

Hun Sağ Bilge Beyi (You-xian-wang 右賢王) Chubei 去卑 (ölümü M.S. 272)'yin nesli ve Çin içinde Han Zhao 漢趙 adlı Hun devletini kuran Liu Yuan 劉淵 (ölümü 310)'in sülâlesi, Tie-fu 鐵弗 âilesine bağlıdır. Tie-fu Bo-bo 鐵弗勃勃, Hun neslinden gelenlerin kurdukları devlete Xia 夏 (407-431) adını vermiştir. Bu, hâkim âile adı olarak önceleri Çince Liu kullanmakta ise de Çinlileşmeyi ret ettiğini göstermek için adı, Hunca Helian 赫連 şeklinde değiştirmiştir. Böylece Ordos taraflarında kurulmuş Xia Hun Devleti'nin bânisi Helian Bobo (381-425) olarak tarih kayıtlarına geçmiştir⁷.

Jin Shu 晉書'daki biyografisi'ne göre Helian Bobo 赫連勃勃, bugünkü Shaanxi havalisinde Hunlar tarafından kurulan Xia Devleti'nin bânisidir ve Liu Yuanhai 劉元海 (ölümü 310)'yın sülalesindedir⁸.

Zhou Shu 周書'daki izaha göre sonraları Çinlileşen bu âilenin adındaki he 赫, "semavî efendi" ve lian 連 ise "bağlanmak" demektir.

⁷ YQD, s. 1398.

⁸ CS, s. 3201.

Böylece Helian “semavî efendiye veya Tanrı’ya bağlanmak” mânâsına gelmektedir⁹. Xia Hun Devleti sonraları Tuyuhun 吐谷渾 Mugui tarafından 431’de yıkılmıştır. Wei Shu 魏書’daki bir kayıt ise aralarına Hun soyluları karışan Tuyuhun’ların önde gelenlerinin Helian âile adını aldıklarını bildirmektedir¹⁰.

Bu âile Tong Zhih 通志’da kuzeylilere âit iki heceli âile adları arasında zikredilmektedir¹¹. Bu kaynağın başka bir yerindeki benzer malûmatlara göre Helian âilesi, Liu Chubei’nin neslidir; fakat kaynaktaki diğerlerinden farklı olarak Chubei’yin Dugu 獨孤 âilesinin atası olduğu kaydedilmektedir. Yine Xia Devleti’nin payitahtı Shuofang 朔方 (Tongwan 統萬; bugünkü Shaanxi’deki Jingpian İlçesi’ndedir) şeklinde yazılmıştır¹².

VI. yüzyılın son çeyreğinde Kuzey Zhou Devleti hüküm sürerken (557-581) Helian Bobo’nun neslinden Helian Da adlı âile büyüğü, devrinde yaşadığı bazı zorluklar sebebiyle âile adını değiştirip Du 杜 yapmıştır¹³. Dolayısıyla bugün Du âile adını taşıyanlardan da bir kısmı Hunlardan gelmedirler.

Âile, Song (960-1279) devrinde yazılmış Bai Jia Xing 百家姓’da yer almaktadır¹⁴.

Bu âile adını taşıyanlar bugün Henan’a bağlı Ningling, Xiping, Xiayi; Shanxi’deki Hunyuan, Yongqi; Datong; Beijing; Shanghai’daki Jiading; Hubei’deki Tianmen, Tianjin gibi yerlerde yayılmışlardır. Yine Liaodong bölgesindeki Bohai taraflarında bulunmaktadırlar¹⁵.

2) Suli 素黎 ve Li 黎 :

Wei Shu’daki bir kayıttan Tabgaçlar devrinde Türklere âit bu âile adının Suli 素黎 iken Li 黎 olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır¹⁶. San Guo

⁹ CS, s. 3206.

¹⁰ WS, s. 79 vd.

¹¹ TC, s. 1444/b.

¹² TC, s. 474/b.

¹³ CoS, s. 439.

¹⁴ YQD, s. 1778.

¹⁵ YQD, s. 1398.

¹⁶ WS, s. 3011.

Zhi 三國志'da Xianbei Kaganı Tanshihuai 檀史槐 (M.S. 141-181)'yın¹⁷ doğu kanat topraklarında kagana bağlı hüküm süren Suli 素利 adlı bir bey zikredilmektedir¹⁸ ki büyük bir ihtimalle Suli 素黎 âilesi bunun evladıdır¹⁹. Çin içerisine yerleştikten sonra Çinleşen ve Li 黎 adını alan bu âile, XII. yüzyıl kaynağı Gujin Xingshi Bianzheng 古今姓氏書辯證'da Murong 慕容 gibi Xianbei âileleri arasında zikredilmektedir²⁰.

Xingshi Xunyuanyuan 姓氏尋源'de Li 黎 şeklinde Çinliler tarafından esir edilmiş bir âile adı geçmektedir. Bu, Suli 素黎'den gelmez. Bir rivâyete göre ise Suji 素嵇 âile adı değiştirilip Li 黎 yapılmıştır²¹.

Tong Zhi'nın Shi Zu Lue 氏族略 bölümünde kaydedildiğine göre Suji 素嵇 âile adı değiştirilip Li 黎 yapılmıştır. Song Sülâlesi devrinde (906-1279) bu âileden Li Wei 黎威 adlı biri Annan 安南 bölgesinde müfettiş olmuştur. Yine Li Zhong 黎仲 adlı biri yüksek rütbelere erişmiştir. Bu âile mensupları Lingnan 嶺南 (bugünkü Hunan, Guangdong, Guangxi ve Hainan bölgeleri)'da çoktu²². Bugün Li âile adını taşıyanlar ile kadim devirler arasında doğrudan bir bağ kurmak zordur, ancak en azından bu âile adını taşıyan bir kısım insanın Xianbei ve Tabgaç menşeli olduğunu söylemek mümkündür.

Moğol İmparatorluğu devrinde Çin'de Suli Mansha 素黎曼沙 adlı biri zikredilmektedir²³.

Âile, Song İmparatorluğu devrinde yazılmış Bai Jia Xing'da zikredilmiştir²⁴.

3) Lan 蘭 :

Shi Ji 史記'de ve Hou Han Shu 後漢書'da Hunların dört büyük âilesinden biri olarak Lan 蘭 âilesi kaydedilmektedir²⁵.

¹⁷ Bilindiği gibi Tanshihuai'yın babası önceleri Hun ordusunda görev yapıyordu. Kabileler bilgeliği ve cesareti nedeniyle onun idâresi altında toplanmıştı (HHS, s. 2989).

¹⁸ SKC, s. 838.

¹⁹ YQD, s. 833.

²⁰ GBC, s. 457.

²¹ HSHY, s. 101.

²² TC, s. 452/a.

²³ DOU, s. 580.

²⁴ YQD, s. 1778.

Wei Shu'daki Guan Shi Zhi 官氏志 ve Tong Zhi'daki Shi Zu Lue bahsinde Lan 蘭 âile adının Wuluolan 烏洛蘭'dan geldiği kaydedilmektedir²⁶. 812 yılında tamamlanan Yuan He Xing Zuan 元和姓纂'da aynı kayıt mevcuttur²⁷. Bu âile, Bai Jia Xing'da da kaydedilmiştir²⁸.

Lan 蘭 âilesi, III. yüzyıldaki Hunların dört büyük âilesinden biridir. Tabgaç İmparatoru Xiao Wen (471-499), Hun boyu/âilesi olan Helian 赫連'ne bağlı Wuluolan 烏洛蘭 âilesinin adını Lan 蘭 olarak değiştirmiştir. Bugün bu adı taşıyanların geçmişteki âilelerin nesli olduğunu söylemek için kâfi delilimiz yoktur. Bu adı taşıyan Çinlileşmiş âileler, esasen önceki ana dillerindeki âile adlarına karşılık kısaltılmış Çince Lan 蘭 adı taşımaktadırlar. Meselâ Moğol Hulan 呼蘭 âilesi ve Sarı Uygur Lanqiake 蘭恰克 âilesi Çince olarak âile adını sadece Lan 蘭 şeklinde yazmaktadırlar. Yine Salar Türklerinde, Xianbei ve Tuyuhun'lardan gelme Tu'larda veya Miao'larda benzer durum söz konusudur²⁹.

Tabgaç Devleti'nde üst düzey bir memur olan Lan Ying 蘭英'in Wuluolan 烏洛蘭 menşeli Lan âilesinden gelme olduğu söylenmektedir. Yine Tabgaç İmparatoru Xiao Wen (471-499), Wuluolan menşeli Lan âilesinden bir eş almıştır. Xianbei'lerin kurdukları Sonraki Yan 後燕 Devleti'nin bânisi Murong Chui'nin anası Lan âilesindedir. Tang İmparatorluğu (618-907)'nun Sağ Muhafız Generali Lan Changji 蘭長基 ve Zhengzhou Valisi Lan Huokui 蘭火逵 adlı kişiler Lan âilesinden gelmedirler. Bunların hepsi Xianbei 鮮卑'dir³⁰.

4) Liu 劉 :

Lin Bao tarafından 812 yılında tamamlanan Yuan He Xing Zuan 元和姓纂 adlı kaynak, Dongjun 東郡 (bugünkü Henan'ın Puyang Şehri ve Shandong'un Liaocheng Şehri'nin bir kısmını kapsar)'daki Liu âilesi için şunları kaydetmektedir: “*Bunların atası Hunların soylu âilelerindedir, Han (Çinlileri) bunlara prenses vermişti, kuzeyin âdetinde Çin (tarzı) hayatı*

²⁵ SC, s. 2890; HHS, s. 2945.

²⁶ WS, s. 3014; TC, s. 484/b.

²⁷ YHHT, s. 311.

²⁸ YQD, s. 1778.

²⁹ YQD, s. 1728.

³⁰ YWK, s. 231.

*kadirlerler, bunun için ananın âile adını alırlar. Sonraki Han (M. S. 25-220) devrinin sonlarındaki Sağ Bilge Beyi (You-xian-wang 右賢王) Liu Chubei 劉去卑, bu (prensesin) neslidir, zamanla boyunun büyüğü olmuştur*³¹. Aynı kaynağa göre yine Henan 河南, Tiaoyin 雕陰'de de Hunlardan gelme bu âileler vardı³². Shi Chi'de Çinlilerin Hun Hükümdarı Motun'a verdikleri prensesin³³ Yuan He Xing Zuan'da kaydedilen prenses olduğu anlaşılmaktadır³⁴.

Tabgaçlar devrinde Tabgaçlardan Dugu 獨孤 âilesinin adı da Liu 劉 olarak değiştirilmiştir³⁵.

Tong Zhi'deki kayıtlara göre Dugu 獨孤 âilesinin asıl adı Liu 劉'dur. Hunları Sağ Bilge Beyi'nin neslidir. Bunların atası Çinli prensesdir ve bu yüzden Liu adını almışlardır. Bu nesilden bazıları Tabgaç İmparatoru Xiao Wen (467-499) tarafından payitaht Luoyang'a taşınmıştır ve bundan sonra Henan 河南 halkından olmuşlardır³⁶.

Bai Jia Xing'da bu âile de kaydedilmiştir³⁷.

Türk menşeli Liu âileleri bugün Henan ve Shandong havalisinde yayılmışlardır³⁸.

5) Lu 鹿 :

Wei Shu'daki Guan Shi Zhi bahsine göre Hunlardan Aluhuan 阿鹿桓 âilesinin adı değiştirilip Lu 鹿 yapılmıştır³⁹. Yuan He Xing Zuan 元和姓纂'da bu âilenin Lu 鹿 adıyla Henan 河南'da kaim olduğu kaydedilmektedir⁴⁰. Tong Zhi'da ise Aluyuan 阿鹿元 âilesinin adının Tabgaçlar devrinde Lu 鹿 olarak değiştirildiği bildirilmektedir. Bu devirde türlü vesilelerle zikredilen İç Saray Muhafızlığı'na yükselmiş Lu Yu 鹿愈 adlı kişi bu âileden gelmedir. Yine Song İmparatorluğu (906-1279)

³¹ YHHT, s. 700.

³² YHHT, s. 701-702.

³³ SC, s. 2895.

³⁴ HSHY, s. 252-253; GBC, s. 251.

³⁵ WS, s. 3007.

³⁶ TC, s. 474/b.

³⁷ YQD, s. 1778.

³⁸ YQD, s. 1536.

³⁹ WS, s. 3008.

⁴⁰ YHHT, s. 1441.

sarayında yüksek mevkilere gelmiş Lu Yuangui 鹿元規 ve Lu Minqiu 鹿敏求 gibi kişiler bu âilenin mensuplarıdır⁴¹.

XII. yüzyıl kaynağı Gujin Xingshi Bianzheng'da Tabgaçlar devrinde Alugu 阿鹿孤 (Algu?)⁴² âilesinin adının Lu 鹿 olarak değiştirildiği bildirilmektedir⁴³. Xingshi Xunyuan'de bu âilenin Han İmparatorluğu (M.Ö. 260-M.S. 220) devrinde Bajun Valisi olan Lu Qi 鹿旗'nin nesli olduğu kaydedilmektedir⁴⁴.

Çinli Chen Lianqing, Aluhuan 阿鹿桓 âilesinin aslının Hexi 河西 Xianbei 鮮卑'lerinden olduğunu düşünmektedir. Müellife göre bunlar zamanla Hexi'nin doğusuna göçmüşlerdir ve 526 yılında ise âilenin bir kısmı ayrılıp Henan 河南'a yerleşmiştir⁴⁵.

Bu adı taşıyan âileler bugün Anwei 安徽, Shandong 山东, Hebei 河北 bölgelerinde yaşamaktadırlar⁴⁶.

6) Huyan 呼延 ve Hu 呼 :

İlk Çin yıllığı olan Shi Ji'de Xubu 須卜 ve Lan 蘭 ile beraber Hunların üç büyük âilesinden/sülâlesinden biri olarak Huyan 呼衍 âilesi kaydedilmektedir⁴⁷. Kaynaktaki bu kayda Tang İmparatorluğu (618-907) devrinde düşülen şerhe göre Yan Shigu (581-645) adlı müellif Xianbei 鮮卑 âileleri arasında da Huyan âilelerinin bulunduğunu bildirmektedir⁴⁸. Bu âilelerden Huyan 呼衍 sol kanat ve Xubu 須卜 ve Lan 蘭 ise sağ kanat âilelerdi⁴⁹ ki bu vesileyle Huyan âilesinin diğerlerinden üstün olduğu anlaşılmaktadır. Jin Shu'da kaydedildiğine göre IV. yüzyıl etrafında Hunların dört büyük âilesi vardır: Huyan 呼衍, Bu 卜 (Xubu 須卜), Qiao 喬 (Qiulin 丘林) ve Lan 蘭⁵⁰.

⁴¹ TC, s. 457/b.

⁴² Çağatay Han'ın torunu Algu da Çin kaynaklarında A-lu-ku olarak kaydedilmektedir; Kürşat Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, İstanbul, 2013, s. 367, 370.

⁴³ GBC, s. 173.

⁴⁴ HSHY, s. 485.

⁴⁵ CLY, s. 107.

⁴⁶ YQD, s. 1105.

⁴⁷ SC, s. 2890.

⁴⁸ SC, s. 2891.

⁴⁹ HHS, s. 2945.

⁵⁰ CS, s. 2550.

Hou Han Shu'da milâdın başlarındaki bazı hadiseler sebebiyle zikredilen Huyan 呼衍 boyuna dâir bir haşiyeye düşen Li Xian (ölümü 684), Huyan 呼延 âilesinin, önceki Huyan boyunun nesli olduğunu belirtmektedir⁵¹.

Tong Zhi'da kaydedildiğine göre Hunların Çin'e gidip yerleşen dört âilesinden biri Huyan 呼衍 adını taşımaktadır. Bu ad, Huyan 呼延 olarak değiştirilmiştir. Song (960-1279) devrinde âit Taiping Dengke 太平登科 adlı kaynakta Huyanyu 呼延遇 adı geçmektedir. Dagan 大觀'da Shoujun halkından Huyan Cisheng 呼延次升 ve Binzhou halkından Huyan Fan 呼延范 adlı kişiler zikredilmektedir⁵² ki bunlar Hunların Huyan âilesinin evladıdır.

IV. yüzyılın başlarında Hun Devleti bânisi Motun soyundan gelenlerin kurdukları Han Zhao (304-329) adlı devletin hükümdarları Liu Yuan 劉淵, Huyan âilesinden bir hatunla evlenmiştir. Devlette en üst düzeyde görev alan Huyan Yi 呼延翼, Huyan You 呼延攸 gibi kişiler vardır. Devletin üçüncü hükümdarı Liu Cong'un hatunu Huyan âilesindedir. Yine orduda Huyan âilesinden Huyan Hao 呼延顥 ve Huyan Lang 呼延郎 adlı büyük generaller görev yapmıştır⁵³.

Bu âile Bai Jia Xing 百家姓'da kaydedilmiştir⁵⁴. Nitekim Song İmparatorluğu (907-1279) devrinde Huyan Zan 呼延贊, Huyan Tong 呼延通 gibi yüksek mevkilere gelmiş şahsiyetler vardır⁵⁵.

Hunların Huyan 呼衍 âilesinden Çin'e gidenleri Huyan 呼延 adını almışlardır. Yine Xianbei âileleri arasında da Huyan 呼延 âileleri bulunmaktadır. Bu adı taşıyan âileler bugün Shaanxi, Shanxi'deki Taiyuan Şehri'nin bir kısmında⁵⁶, Hunan'da dağılık olarak yaşamaktadırlar⁵⁷. Huyan adı, Hu 呼 olarak da kısaltılmıştır⁵⁸.

⁵¹ HHS, s. 814.

⁵² TC, s. 474/b.

⁵³ CS, s. 2644-2666.

⁵⁴ YQD, s. 1778.

⁵⁵ SuS, s. 12258-12263.

⁵⁶ CWD, s. 169.

⁵⁷ YQD, s. 610.

⁵⁸ CLY, s. 6; CWD, s. 169.

Bu arada Chen Lianqing, Ma Changshou'un mülâhazasına dayanarak Jin Shu, CXXVI. ciltte geçen bir Huye 胡掖 adının, Huyan 呼延 adının farklı yazılmış bir hâli olduğunu öne sürmektedir⁵⁹.

7) Ai 愛 :

Xingshi Kaolue 姓氏考略'e göre Tang İmparatoru Wu Cong (841-846) devrinde Uygur Kaganlığı yıkılınca Çinliler Uygur topraklarına hücum etti ve bazı Uygur âileleri Çin'e tâbi olmuştur. Bu âilelerden birisi ise Aixiewu 愛邪勿 olmuştur⁶⁰. Çinliler bu âilenin adını Aihongshun 愛弘順 olarak değiştirmişler ve nihayetinde Ai 愛 olarak kısaltmışlardır. Âilenin nesli Çin'de kalmış ve Çinlileşmiştir. Junwang Bai Jia Xing 郡望百家姓'da kaydedildiğine göre bunlar bugünkü Shanxi ve Shaanxi arasında Sarı Irmak kıyılarında yayılmışlardır⁶¹. XI-XII. yüzyıllarda bu âile Aishen 愛申 olarak görülmektedir⁶².

Ai adlı âileler Çinlileşmişlerdir. Mançular arasında da Ai âileleri vardır. Bunlar Mançu Sekiz Sancak (1615-1912 yıllarındaki idârî bir bölge) bölgesinde yayılmışlardı. Bugün Ai adı taşıyan âileler Hubei ve Liaoning havalisinde (eski Mançu toprakları) yaşamaktadırlar⁶³.

Shandong'da Zhanhua, Shanxi'de Taiyuan, Datong, Shaanxi'de Hancheng, Doğu Türkistan'da Tarbagatay, Hubei'de Laohekou, Guizhou'da Congjiang gibi yerlerde Han Çinlileri ve Mançular bu adı taşımaktadır. XI.-XIII. yüzyılda bu ad Aishen 愛申 şeklinde görülmektedir. Moğolların Çin'e hâkim oldukları devirlerde ise Aixue 愛薛 olarak Doğu Türkistan'da âileler mevcuttur⁶⁴.

Bai Jia Xing 百家姓'da 499. âile adı olarak yer almaktadır⁶⁵.

8) Zhan 展 :

Wei Shu'daki kayda göre, Zhanchi 輾遲 âilesinin adı Zhan 展 olarak değiştirilmiştir⁶⁶. XII. yüzyılda yazılan Gujin Xingshi Bianzheng'da, Zhan

⁵⁹ CLY, s. 9.

⁶⁰ HLP, s. 5.

⁶¹ CWD, s. 2.

⁶² CWQ, s. 3.

⁶³ YQD, s. 1360-1361.

⁶⁴ DOU, s. 10.

⁶⁵ YQD, s. 1778.

展'ın Zhanchi 輾 遲'dan geldiği söylenmektedir⁶⁷. Chen-Wang'ın görüşüne göre Wei Shu'da kaydedilen bu ad, Tabgaçlar devrinde Xianbei Zhanchi 輾 遲 âilesinin adından gelmez. Sonraları Tabgaç İmparatoru Xiao Wen (471-499) devrinde bu âile Luoyang'a göçmüştür⁶⁸. Xingshi Xunyu'an'da, Zhanchi 輾 遲'ın Tabgaç âilesi olduğunu söylenmektedir⁶⁹. Bu âile için Çinli araştırmacılar Dou Xuétian, Xianbei⁷⁰ ve Chen Lianqing ise Wuwang demektir⁷¹.

Jin Shu'da Wuwang Beyi Zhanguang adlı birinden bahsedilmektedir⁷² ki Yao Weiyuan, Zhan adının yine bundan geldiğini söylemektedir⁷³.

Âile mensupları bugün Dunganlar (Hui; Çinli Müslümanlar) arasında görülmektedir. Bunlar Çin'in kuzeydoğusundaki Hedong'da yoğun olarak yaşamaktadırlar. Yine Yunnan, Shandong, Amur gibi yerlerde yayılmışlardır⁷⁴.

9) Chanyu 單于 :

Tong Zhi'nin, XXIX. cildinde Hun hükümdarları olan Chanyu 單于'lerin neslinden gelenlerin bu unvanı âile adı olarak aldıkları kaydedilmektedir⁷⁵. Bu ad Bai Jia Xing 百家姓'da da yer almaktadır⁷⁶. Xingshi Xunyu'an de âile mensuplarının Chanyu'nün evladı olduğunu bildirmektedir⁷⁷.

Chen-Wang, Çin İmparatoru Yuan (M.Ö. 76-33) devrinde ve daha sonraları Hunlara verilen Çin prenseslerinden doğan ve Çin'e gelip Çinlileşenlerin de bu âile adını aldıklarını söylemektedir⁷⁸.

⁶⁶ WS, s. 3012.

⁶⁷ GBC, s. s. 382.

⁶⁸ CWD, s. 543.

⁶⁹ HSHY, s. 355.

⁷⁰ DOU, s. 798.

⁷¹ CLY, s. 126.

⁷² CS, s. 2725.

⁷³ YWK, s. 208.

⁷⁴ YQD, s. 995.

⁷⁵ TC, s. 474, a-b.

⁷⁶ YQD, s. 1778.

⁷⁷ HSHY, s. 328.

⁷⁸ CWD, s. s. 38.

Bai Jia Xing Jieshuo Cidian 百家姓解說辭典'de kaydedildiğine göre Hunların Sol Bilge Beyi (Zuo-xian-wang 左賢王) Chubei 去卑, Çinlilere tâbi olmuş ve âile adı olarak Chanyu 單于 almıştır. V. ve VI. yüzyıllarda da Chanyu 單于 neslinden gelenlerin aldıkları bu âile adı Chan 單 hâline dönüşmüştür. Bu âileler bugün Shaanxi'nin Pu Şehri'nde, Shandong Licheng'da, Fujian Quanzhou'da, Hunan Yiyang'da ve Shanghai'da yayılmışlardır⁷⁹.

Sonuç

Türk milletine mensup bazı âilelerin Çin topraklarına yerleşip Çinlileştikleri tarihî bir hakikattir. Bu âilelerin nesli bugün de devam etmektedir. İctimaî tetkiklerde milletleri teşkil eden en küçük birim olan âilelerin adlarına ve tarihlerine müracaat edilebilir. Bu makalemizde Helian, Suli, Lan, Liu, Lu, Huyan, Ai, Zhan, Chanyu adlı Türk menşeli âilelerin kaynaklardaki ilk görünüşlerini, adların yazılışlarını ve okunuşlarını, adlardaki değişimleri, âilelerin göçlerini ve bugünkü yayılma alanlarını ele almaya çalıştık. Çinlileşen Türk âilelerinin mensupları Çin'de kurulan devletler içerisinde yüksek mevkilere gelmiş ve Türk milletindeki idârecilik ve askerlik vasıflarıyla temayüz etmişlerdir. Âilelerin çeşitli sebeplerle Çin'in değişik bölgelerine yerleştikleri ve bazen de birbirinden çok uzak mesafelerde küçük topluluklar hâlinde dağıldıkları anlaşılmaktadır. Bazı tarih kayıtlarından bu âilelerin Türk toplumu içerisindeki yüksek mertebelerini ve itibarlarını Çin'de de muhafaza ettikleri ve hatta Çin'e hâkim olan bazı imparatorların bu âilelerle evlilik bağları kurdukları görülmektedir. Âilelerin Çin devlet ve toplum yapısı içinde nasıl tesirli ve nüfuzlu olduğunu âile ve sülale kayıtlarındaki kimi ifadelerden anlamak mümkündür. Maalesef bu âile mensupları bugün dilleri, âdetleri ve hatta etnik terkipleri bakımından Çinli olmuşlardır. Onlara Türk atalarından kalan yegâne miras âilelerinin adlarıdır. Belli kâidelere göre verilen veya alınan bu adların çok kadim devirlere kadar takibi esasen mümkündür. Böylece tarih, kültür ve etnoloji gibi araştırmalarda âile adlarına müracaat edilerek çok mühim neticeler elde etmek mümkündür.

⁷⁹ YQD, s. 1217.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Chen Shaoxin-Furuide, *Taiwan Renkou zhi Xingshi Fenbu*, Taipei, 1970.
- CLY- Chen Lianqing, *Zhongguo Gudai Shaoshu Minzu Xingshi Yanjiu*, Jilin Wenshi Chubanshe Yay., Changchun, 1993.
- CoS- *Zhou Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- CS- *Jin Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- CWD- Chen Mingyuan-Wang Zonghu, *Zhongguo Xingshi Cidian*, Beijing Chubanshe Yay., Beijing, 1994.
- CWQ- Chen Mingyuan-Wang Zonghu, *Zhongguo Xingshi Daquan*, Beijing Chubanshe Yay., Beijing, 1987.
- DOU- Dou Xuetian, *Zhonghua Gujin Xingshi Dacidian*, Jingguan Jiaoyu Chubanshe Yay., Beijing, 1997.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 2009⁴².
- GBC- *Gujin Xingshi Shu Bianzheng*, Jianghsi Renmin Chubanshe Yay., Nanchang, 2006. XII. yüzyılda Teng Minshi tarafından kaleme alınmıştır.
- HHS- Hou Han Shu, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- HLP- *Xingshi Kaolue, Xue Hai Lei Bian*, C. 100 içinde, Shanghai, Nüshası 1920. Bu kaynak Chen Tingwei tarafından 1831 yılında neşredilmiştir.
- HSY- *Xingshi Xunyuan*, Yuelu Shushe, Changsha, 1992. Âile ve sülâle adları üzerine Zhang Shu (1776-1847) tarafından kaleme alınan bir kaynaktır.
- Köymen, Mustafa, “Hsiung-nu’ların Tuku (T’u-ko) Kabilesi”, *DTCF Dergisi*, III/1, 1944, s. 51-59
- SC- *Shi Ji*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- SKC- *San Guo Zhi*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- SuS- *Song Shi*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.
- TC- *Tong Zhi*, Shangwu Yay., Shanghai, 1935.
- Wang Quangen, *Zhongguo Xingshi de Wenhua Jiexi*, Tuanjie Chubanshe Yay., Beijing, 2000.

WS- *Wei Shu*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1997.

YHHT- *Yuan He Xing Zuan*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 1994.
Tang İmparatoru Xian Zong'un emriyle Lin Bao tarafından yazımına başlanan ve 812 yılında tamamlanan bir tür âile adları ansiklopedisidir. Kaynakta 1232 ad vardır. Kaynağın Cen Zhongmian tarafından yapılan tahkikli nüshasından istifade edilmiştir.

Yıldırım, Kürşat, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, İstanbul, 2013.

YQD- Yuan Yida-Qiu Jiaru, *Zhongguo Xingshi Dacidian*, Jiangxi Renmin Chubanshe Yay., Nanchang, 2010.

YWK- Yao Weiyuan, *Beichao Huxing Kao*, Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing, 2007.